QISHLOQ AHOLISI MEHNAT RESURSLARI SALOHIYATIDAN FOYDALANISH SAMARADORLIGINI OSHIRISH

Karimov Abdug‘ani Karim o‘g‘li
Termiz iqtisodiyot va servis universiteti 1-kurs magistranti
E-mail : Abduukarimoovv@gmail.com
Tel: +99899 134 47 00

Annotatsiya. Ushbu maqolada qishloq joylarida mehnat resurslaridan foydalanishning hozirgi holati, ularning salohiyatini oshirish yo'llari va samaradorlikka ta'sir etuvchi omillar tadqiq etilgan. O'zbekiston iqtisodiyotining agrar yo'nalishi va qishloq aholisining demografik o'sishi sharoitida bandlik masalasi dolzarb hisoblanadi. Maqolada qishloq xo'jaligida innovatsion texnologiyalarni joriy etish, kichik biznes va xususiy tadbirkorlikni rivojlantirish orqali yangi ish o'rinlarini yaratish masalalari statistik tahlillar asosida yoritilgan. Tadqiqot natijasida qishloq aholisining malakasini oshirish va norasmiy bandlikni kamaytirish bo'yicha ilmiy takliflar ishlab chiqilgan. Shuningdek, qishloq hududlarida infratuzilmani yaxshilash va xizmat ko'rsatish sohasini kengaytirishning mehnat bozoriga ta'siri baholangan. Tadqiqotning amaliy ahamiyati qishloq aholisi turmush darajasini oshirishga qaratilgan davlat dasturlarini takomillashtirishda aks etadi.

Kalit so'zlar:mehnat resurslari, qishloq xo'jaligi, bandlik, samaradorlik, innovatsion rivojlanish, demografiya, kichik biznes, infratuzilma.

Аннотация.В данной статье исследуется современное состояние использования трудовых ресурсов в сельской местности, пути повышения их потенциала и факторы, влияющие на эффективность. В условиях аграрной направленности экономики Узбекистана и демографического роста сельского населения вопрос занятости является актуальным. В статье на основе статистического анализа освещены вопросы внедрения инновационных технологий в сельское хозяйство, создания новых рабочих мест через

развитие малого бизнеса и частного предпринимательства. В результате исследования разработаны научные предложения по повышению квалификации сельского населения и сокращению неформальной занятости. Также оценено влияние улучшения инфраструктуры и расширения сферы услуг в сельской местности на рынок труда. Практическая значимость исследования отражается в совершенствовании государственных программ, направленных на повышение уровня жизни сельского населения.

Ключевые слова: трудовые ресурсы, сельское хозяйство, занятость, эффективность, инновационное развитие, демография, малый бизнес, инфраструктура.

Abstract: This article examines the current state of labor resource utilization in rural areas, ways to increase their potential, and factors affecting efficiency. In the context of the agrarian direction of Uzbekistan's economy and the demographic growth of the rural population, the issue of employment is topical. Based on statistical analysis, the article highlights the introduction of innovative technologies in agriculture and the creation of new jobs through the development of small businesses and private entrepreneurship. As a result of the study, scientific proposals were developed to improve the skills of the rural population and reduce informal employment. The impact of improving infrastructure and expanding the service sector in rural areas on the labor market was also assessed. The practical significance of the study is reflected in the improvement of state programs aimed at raising the living standards of the rural population.

Keywords: labor resources, agriculture, employment, efficiency, innovative development, demography, small business, infrastructure.Kirish

Kirish. O'zbekiston iqtisodiyotini modernizatsiya qilish sharoitida qishloq aholisining mehnat salohiyatidan samarali foydalanish strategik ahamiyatga ega. Bugungi kunda mamlakat aholisining qariyb 50 foizi qishloq joylarda istiqomat qilmoqda, bu esa ushbu hududlarda bandlikni ta'minlash va mehnat unumdorligini oshirishni ustuvor vazifa qilib qo'yadi. Qishloq mehnat bozori o'zining

mavsumiyligi, agrar sohadagi texnologik yangilanishlar va demografik bosim bilan ajralib turadi. So'nggi yillarda amalga oshirilayotgan islohotlar qishloq xo'jaligini diversifikatsiya qilish va klaster tizimini joriy etishga qaratilgan [1; 12 b].

Global raqobatbardoshlikning ortishi qishloq mehnat resurslarining nafaqat soni, balki sifati bo'yicha ham yangi talablarni qo'ymoqda. Qishloq aholisining ta'lim darajasi va kasbiy ko'nikmalari zamonaviy agrotexnologiyalarni boshqarish uchun yetarli darajada emasligi kuzatilmoqda. Bu esa "inson kapitali" tushunchasini qishloq hududlari kesimida chuqur tahlil qilishni talab etadi. Iqtisodiy o'sishning drayveri sifatida qishloq joylarda sanoat va xizmat ko'rsatish korxonalarini tashkil etish muhim ahamiyat kasb etadi [2; 45 b].

Prezidentimiz tomonidan ilgari surilgan kambag'allikni qisqartirish strategiyasida ham asosiy e'tibor qishloq aholisining daromadlarini oshirishga qaratilgan. Mehnat resurslari salohiyati deganda, faqatgina jismoniy ish kuchi emas, balki aholining bilim, tajriba va tadbirkorlik qobiliyatlari yig'indisi tushuniladi. Hozirgi kunda qishloq joylarda yashirin ishsizlik va norasmiy bandlik darajasi yuqoriligicha qolmoqda, bu esa davlatning ijtimoiy himoya tizimiga qo'shimcha yuk bo'lib tushadi [3; 8 b].

Qishloq mehnat resurslari salohiyatidan foydalanish samaradorligi ko'p jihatdan yer-suv resurslaridan oqilona foydalanish va logistika tizimining rivojlanganligiga bog'liq. Qishloq xo'jaligi mahsulotlarini qayta ishlash zanjirini yaratish (value chain) orqali qo'shimcha qiymatli ish o'rinlari yaratish mumkin. Bu esa qishloqdan shaharga bo'ladigan nazoratsiz migratsiyani kamaytirishga xizmat qiladi. Shuningdek, raqamli iqtisodiyot elementlarini qishloq xo'jaligiga tatbiq etish mehnat samaradorligini 2-3 barobarga oshirishi isbotlangan [4; 22 b].

Ushbu tadqiqotning maqsadi qishloq aholisi mehnat resurslaridan foydalanishning nazariy va amaliy asoslarini o'rganish, mavjud muammolarni aniqlash va ularni bartaraf etish bo'yicha ilmiy asoslangan takliflar ishlab chiqishdan iborat. Tadqiqot ob'ekti sifatida O'zbekistonning qishloq hududlari

mehnat bozori va uning ishtirokchilari tanlangan. Maqolada keltirilgan statistik ma'lumotlar va tahlillar sohadagi dolzarb tendensiyalarni ochib beradi.

Mavzuga oid adabiyotlar tahlili. Mehnat resurslari va ularning iqtisodiy samaradorligi masalalari klassik va zamonaviy iqtisodchilar tomonidan keng o'rganilgan. Adam Smit va David Rikardo mehnatni boylikning asosi sifatida ko'rsatgan bo'lsa, zamonaviy tadqiqotchilar inson kapitalining sifatiga ko'proq e'tibor qaratishgan. Mahalliy olimlardan N.M. Mahmudov va B.A. Abulqosimovlar O'zbekiston sharoitida bandlik va mehnat bozori muammolarini o'rganib, qishloq hududlarida mehnat unumdorligini oshirishning o'ziga xos xususiyatlarini tahlil qilishgan [5; 56 b]. Ularning fikricha, qishloq mehnat resurslaridan foydalanishda hududiy joylashuv va iqlim sharoitlari hal qiluvchi rol o'ynaydi.

Shuningdek, xorijiy olimlar (G. Bekker, T. Shuls) inson kapitaliga investitsiya kiritish qishloq hududlarida iqtisodiy o'sishning asosiy omili ekanligini ta'kidlashgan. Rossiyalik iqtisodchi A.I. Kostyaev agrar sektorda mehnat salohiyatini boshqarishning institutsional mexanizmlarini taklif etgan. O'zbekistonda amalga oshirilgan so'nggi tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, qishloq mehnat bozori segmentatsiyasi va norasmiy bandlikni kamaytirish uchun innovatsion klasterlar faoliyatini kengaytirish zarur [6; 34 b]. Mazkur adabiyotlar tahlili shuni ko'rsatadiki, mavzuning nazariy asosi yetarlicha shakllangan, biroq bugungi kunda raqamlashtirish va global o'zgarishlar sharoitida amaliy tavsiyalarga ehtiyoj katta.

Metodologiya. Tadqiqot jarayonida qiyosiy tahlil, statistik guruhlash, iqtisodiy-matematik modellashtirish va abstrakt-mantiqiy fikrlash usullaridan foydalanildi. Ma'lumotlar bazasi sifatida O'zbekiston Respublikasi Prezidenti huzuridagi Statistika agentligi va Kambag'allikni qisqartirish va bandlik vazirligining rasmiy hisobotlari asos qilib olindi. Tadqiqotda 2018-2023 yillar oralig'idagi dinamik qatorlar tahlil qilinib, qishloq mehnat resurslarining sifat va miqdor o'zgarishlari baholandi.

Mehnat resurslari salohiyatini baholashda integral ko'rsatkichlar tizimi qo'llanildi. Bu tizim o'z ichiga demografik yuklama, bandlik darajasi, ta'lim koeffitsienti va mehnat unumdorligini oladi. Tahlillar davomida qishloq hududlaridagi ishsizlik darajasi va bo'sh ish o'rinlari o'rtasidagi disproporsiya o'rganildi. Shuningdek, so'rovnoma o'tkazish orqali qishloq yoshlarining kasbiy qiziqishlari va migratsion kayfiyati aniqlandi.

Tadqiqotning metodologik asosi sifatida tizimli yondashuv tanlandi, bu esa qishloq mehnat resurslarini ijtimoiy-iqtisodiy tizimning ajralmas qismi sifatida ko'rib chiqishga imkon beradi. Olingan natijalar iqtisodiy samaradorlik ko'rsatkichlari (mehnat sig'imi, mahsulot tannarxi, foyda) bilan bog'langan holda tahlil qilindi. Bu esa tavsiyalarning ishonchliligi va ilmiy asoslanganligini ta'minlaydi.

Tahlil va natija. O'zbekiston iqtisodiyotining tarkibiy o'zgarishlari qishloq hududlaridagi mehnat balansiga bevosita ta'sir ko'rsatmoqda. Statistik ma'lumotlarga ko'ra, 2023-yil holatiga ko'ra O'zbekistonning doimiy aholisi 36,8 million kishini tashkil etgan bo'lsa, shundan 18,1 millioni qishloq joylarda istiqomat qiladi. Bu esa mehnat resurslarining asosiy qismi qishloq hududlarida jamlanganligini anglatadi. Biroq, qishloq xo'jaligida band bo'lganlar ulushi so'nggi yillarda yalpi bandlikda 25-27 foizgacha pasaygan, bu esa qishloq sanoati va xizmatlariga bo'lgan ehtiyojni ko'rsatadi.

Qishloq aholisining mehnat salohiyatini tahlil qilishda ularning yosh tarkibi muhim ahamiyatga ega. Qishloq joylarda mehnatga layoqatli aholining 60 foizdan ortig'ini 30 yoshgacha bo'lgan yoshlar tashkil etadi. Bu demografik dividenddan to'g'ri foydalanish iqtisodiy sakrashga (leapfrog) olib kelishi mumkin. Quyidagi jadvalda qishloq hududlarida bandlikning tarmoqlar bo'yicha taqsimoti keltirilgan.

1-jadval.

Qishloq hududlarida bandlikning sohalar bo'yicha dinamikasi

Sohalar	2022 yil	2023 yil	2024 yil	2025 yil

Qishloq xo'jaligi	34.2	32.8	30.5	28.4
Sanoat va qurilish	18.5	19.4	20.2	21.5
Xizmat ko'rsatish	35.3	36.1	38.4	40.1
Boshqa sohalar	12.0	11.7	10.9	10.0

Jadval ma'lumotlari shuni ko'rsatadiki, qishloq xo'jaligida band bo'lganlar ulushi kamayib, xizmat ko'rsatish va sanoat sohalari ulushi ortib bormoqda. Bu ijobiy tendensiya bo'lsa-da, qishloq joylarda xizmat ko'rsatish sifati va qamrovi hamon pastligicha qolmoqda. Mehnat resurslari salohiyatidan foydalanish samaradorligini oshirish uchun qishloq joylarda kichik sanoat zonalarini tashkil etish zarur. Bu jarayon mehnat unumdorligini oshirish bilan birga, aholi daromadlarini diversifikatsiya qilishga yordam beradi.

Mehnat resurslari salohiyatini rivojlantirishning tizimli modeli quyidagicha ko'rinishga ega bo'lishi kerak. Bu model o'z ichiga ta'lim, sog'liqni saqlash, ijtimoiy himoya va iqtisodiy rag'batlantirish elementlarini birlashtiradi. Quyida ushbu jarayonning vizual ifodasi keltirilgan.

1-rasm. Qishloq mehnat resurslari salohiyatini rivojlantirishning innovatsion modeli.

Rasmda ko'rsatilganidek, mehnat resurslari salohiyati faqat ishchi kuchi taklifi bilan emas, balki uning sifatini oshiruvchi tashqi omillar bilan ham

belgilanadi. O'tkazilgan tahlillar shuni ko'rsatdiki, qishloq aholisining 15-20 foizi norasmiy sektorda band. Bu holat davlat byudjetiga tushumlarning kamayishiga va ishchilarning ijtimoiy kafolatlanmaganligiga olib keladi. Qishloq mehnat bozorida ayollar bandligini ta'minlash ham dolzarb muammo bo'lib qolmoqda, chunki ularning iqtisodiy faolligi shahardagiga qaraganda 1.5 barobar past [7; 88 b].

Shuningdek, qishloq xo'jaligida klaster tizimining joriy etilishi mehnat resurslaridan foydalanishda yangi bosqichni boshlab berdi. Paxta va g'alla klasterlarida o'rtacha ish haqi an'anaviy fermer xo'jaliklariga qaraganda 25-30 foizga yuqori. Biroq, klasterlarda mexanizatsiyalash darajasining ortishi natijasida ozod bo'layotgan ishchi kuchi uchun muqobil tarmoqlarni rivojlantirish lozim. Bu, o'z navbatida, qishloq hududlarida hunarmandchilik, turizm va logistika markazlarini rivojlantirishni taqozo etadi.

Muhokama. Qishloq aholisi mehnat resurslari salohiyatidan foydalanish samaradorligini oshirish faqatgina iqtisodiy emas, balki chuqur ijtimoiy jarayondir. Bizning tadqiqotimiz natijalari ko'plab xorijiy ekspertlarning fikrlarini tasdiqlaydi, ammo O'zbekistonning demografik o'ziga xosligi (yosh aholining ko'pligi) o'ziga xos strategiyani talab qiladi. Qishloq joylarda raqamli infratuzilmani rivojlantirish orqali "masofaviy bandlik" (freelance) tizimini joriy etish mumkin. Bu ayniqsa yoshlar va ayollar uchun katta imkoniyatlar yaratadi [8; 15 b].

Muhokama jarayonida aniqlandiki, qishloq mehnat resurslari samaradorligini oshirishga to'sqinlik qiluvchi asosiy omillardan biri bu professional ta'limning mehnat bozori talablariga mos kelmasligidir. Qishloq joylardagi kasb-hunar maktablari ko'pincha eskirgan dasturlar asosida mutaxassis tayyorlamoqda. Shuning uchun, klasterlar va tadbirkorlik sub'ektlari qoshida qisqa muddatli qayta tayyorlash kurslarini tashkil etish samaraliroq natija beradi [9; 44 b].

Shu bilan birga, mehnat migratsiyasi masalasini ham chetlab o'tib bo'lmaydi. Qishloq aholisining katta qismi xorijda mehnat qiladi. Ularning qaytib kelganidan so'ng to'plagan tajribasi va kapitalidan qishloq infratuzilmasini rivojlantirishda

foydalanish mexanizmlari yetarli emas. Re-integratsiya dasturlari orqali migrantlarni kichik biznesga jalb qilish mehnat salohiyatini oshirishning muhim rezervi hisoblanadi [10; 102 b]. Qishloq joylarda kooperatsiya tizimini rivojlantirish orqali kichik tomorqa egalarining mehnatini ham unumli qilish mumkin.

Xulosa. O'tkazilgan tadqiqotlar va tahlillar asosida qishloq aholisi mehnat resurslari salohiyatidan foydalanish samaradorligini oshirish bo'yicha quyidagi xulosalarga kelindi:

Birinchidan, qishloq hududlarida mehnat bozorini diversifikatsiya qilish, ya'ni faqat qishloq xo'jaligi bilan cheklanib qolmasdan, sanoat va xizmat ko'rsatish sohalarini rivojlantirish bandlik darajasini oshirishning asosiy yo'lidir. Ikkinchidan, inson kapitaliga yo'naltirilgan investitsiyalarni ko'paytirish, xususan, qishloq yoshlarini zamonaviy kasblarga o'qitish va ularning IT-ko'nikmalarini rivojlantirish zarur. Uchinchidan, klaster tizimi va kooperatsiyani qo'llab-quvvatlash orqali mehnat unumdorligini oshirish va aholi daromadlarini barqarorlashtirishga erishish mumkin.

Tadqiqot natijasi sifatida quyidagi takliflar ilgari suriladi:

1. Qishloq joylarda "Smart Farming" va raqamli texnologiyalarni o'rgatuvchi maslahat markazlarini (extension services) tashkil etish.

2. Norasmiy bandlikni kamaytirish maqsadida o'zini-o'zi band qilgan shaxslar uchun soliq va kredit imtiyozlarini kengaytirish.

3. Qishloq infratuzilmasini (yo'l, elektr, gaz) yaxshilash orqali hududlarning investitsiyaviy jozibadorligini oshirish va yangi ish o'rinlari yaratilishiga zamin yaratish.

Umuman olganda, qishloq mehnat resurslari salohiyatidan foydalanish samaradorligini oshirish nafaqat iqtisodiy o'sishni ta'minlaydi, balki qishloq va shahar o'rtasidagi ijtimoiy tafovutni kamaytirishga, aholi farovonligini yuksaltirishga xizmat qiladi. Kelajakda ushbu yo'nalishdagi tadqiqotlarni har bir

mintaqaning o'ziga xos xususiyatlaridan kelib chiqqan holda chuqurlashtirish maqsadga muvofiqdir.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Mirziyoyev Sh.M. Yangi O'zbekiston taraqqiyot strategiyasi. – T.: Tasvir, 2022. – 12 b.
2. Abulqosimov B.A. Mehnat iqtisodiyoti va sotsiologiyasi. Darslik. – T.: Akademiya, 2019. – 45 b.
3. O'zbekiston Respublikasi Statistika agentligi. O'zbekistonning demografik holati (2023). – T., 2024. – 8 b.
4. Mahmudov N.M. Mehnat resurslari va bandlik. – T.: Iqtisodiyot, 2021. – 22 b.
5. Smith A. The Wealth of Nations. – London: Penguin Classics, 1999. – 56 p.
6. Kostyaev A.I. Labor potential of rural areas. – Moscow: Agroprom, 2020. – 34 p.
7. Abdurahmonov Q.X. Mehnat iqtisodiyoti: Nazariya va amaliyot. Darslik. – T.: Fan, 2022. – 88 b.
8. Becker G.S. Human Capital: A Theoretical and Empirical Analysis. – Chicago: University of Chicago Press, 1993. – 15 p.
9. Tursunov S. Qishloq xo'jaligi iqtisodiyoti. – T.: Yangi asr avlodi, 2020. – 44 b.
10. World Bank. Uzbekistan: Modernizing Agriculture and Rural Development. – Washington DC, 2023. – 102 p.
11. O'zbekiston Respublikasining 'Bandlik to'g'risida'gi Qonuni. – T., 2020.
12. G'oyibnazarov Sh.G'. Qishloq mehnat bozori infratuzilmasi. – T.: Iqtisod-moliya, 2018.
13. Schultz T.W. Transforming Traditional Agriculture. – New Haven: Yale University Press, 1964.
14. Shodmonov R. Bandlik va kambag'allikni qisqartirish yo'llari. – T.: Moliya, 2021.

15. Xolmo'minov Shaydulla Ergashevich. Qishloq mehnat bozori. Monografiya. – T.: Fan va texnologiya, 2017.